

Parçalanın Devrim Düşleri: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Hürriyetten Şiddete

Posted on 10/02/2021

Jadaliyya (J): Sizi bu kitabı yazmaya iten ne oldu?

Bedross Der Matossian (BDM): Geç Osmanlı dönemi tarihine her zaman ilgim olmuştı, özellikle de 2. Abdülhamid (1876-1909) ve İkinci Meşrutiyet (1908-1918) dönemlerine. Geçmişte bu döneme ilişkin bilimsel çalışmaların çoğu hâkim yönetici elitin/siyasi merkezin perspektifinden doğru yazıldı. Hâkim olmayan grupları da dahil ederek dönemin daha geniş bir tablosunu veren yeni çalışmaları ancak son on yıldır görebiliyoruz. Modern Ortadoğu'nun başlangıcındaki en önemli dönüm noktalarından birini hâkim olmayan grupların ("millet-i hâkime" dışındaki etnik-dini gruplar, çn.) incelemeye yoğunlaşmaya bu niyetle karar verdim.

1980 Jön Türk Devrimi'nin sebepleri ve baştaki uygulamaları üzerine epeyce yazıldı çizildi. Ancak karmaşıklığını ve devrim sonrası dönemde millet-i hâkime'den olmayan farklı gruplar üzerindeki etkisini doğru düzgün ele alan materyaller çok yetersiz. Jön Türk Devrimi'nin Osmanlı toplumu üzerindeki etkisi üzerine yapılmış mevcut bilimsel araştırmalar iki gruba ayrılıyor. Birinci görüş Devrim'i etnik gruplar arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olarak millet-i hâkime'den olmayan gruplar arasında etnik milliyetçiliğin yükselişine sebep olan bir etmen olarak değerlendirirken diğeri dönemi Osmanlılık başlığı altında "sivil milliyetçiliğin" başlangıç dönemi olarak romantize ediyor ve bu dönemin Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle kesintiye uğradığını değerlendiriyor. Kitapta iki yaklaşımın da Devrim'i yerli yerince sorunsallaştıramadığını ve karmaşıklıklarını gösteremediğini öne sürüyorum.

BEDROSS DER MATOSSIAN
PARÇALANAN
DEVİRİM DÜŞLERİ
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN
SON DÖNEMİNDE
HÜRRIYETTEN ŞİDDETE

J: Kitap özel olarak hangi konuları, meseleleri ve literatürü ele alıyor?

BDM: Kitap Jön Türk Devrimi'nin hedeflerinin belirsizliğini ve hem Devrim'in liderlerinin hem de imparatorluğun etnik gruplarının çoğunluğunun imparatorluğun yeni siyasi çerçevesine ilişkin bir uzlaşmaya varma konusundaki isteksizlikleri ile olan çelişkilerini vurguluyor. Bunu göstermek için kitap üç etnik gruba yoğunlaşıyor: Araplar, Ermeniler ve Yahudiler. Bu üç farklı grup geniş bir yelpazedeki çıkar grupları, dinler, sınıflar, siyasi partiler ve fraksiyonların yanı sıra geniş coğrafi alanlarda temsil ediliyorlardı. Kitap, Arapça, Ermenice, Fransızca, Almanca, İbranice, Ladino (Yahudi İspanyolcası) ve Osmanlı Türkçesindeki birincil kaynakların kullanımını üzerinden devrimi millet-i hâkime'den olmayan grupların perspektifinden analiz ediyor. Bu yaklaşım devrim sonrası dönemin karmaşıklıklarını kavrayabilmek için hayati önemde. Kitap Devrim'in ve anayasacılığın devrim sonrası karmaşasında bu grupların beklentilerini nasıl yükselttiğini ve kendi alanlarını ve kimliklerini dönemin hızla değişen siyasi manzarasında müzakere ederek Devrim'i nasıl içselleştirmiş olduklarını inceliyor.

Kitap Jön Türklerin etnik grupların siyasi özelemlerine samimi bir şekilde yanıt vermeye isteksiz olmasının, belirsizliklerine rağmen farklı etnik gruplar tarafından sadık kalınan Devrim'in ideallerinin sonunu getirdiğini savunuyor. Yönetici elit ile millet-i hâkime'den olmayan gruplar arasında imparatorluğun siyasi sistemine ilişkin samimi bir müzakere sürecinin olmayışı, milli kimliklerin konsolidasyonu ile birlikte etnik siyasetin yükselişi ve Osmanlı devleti üzerindeki uluslararası baskılar nedeniyle Devrim'in ilkeleri kâğıt üzerinde kaldı, ki sayılan tüm bu sebepler modernite ile geleneğin kaynaşması karşısında ciddi sorunlar haline geldiler ve sağlıklı bir siyasi gelişmeye de ket vurdular. Öte yandan kitap, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC), yönetici Jön Türk partisinin, anayasaya da içten bir şekilde inanmadığını savunuyor. Onlar açısından anayasa yalnızca amaca giden yolda, yani merkezi bir Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasında bir araçtı. Gerçekten de, 23 Ocak 1913'teki darbeleri ile gösterecekleri gibi, bunu yapmak anayasanın ruhuna aykırı bile olsa imparatorluğu muhafaza etmeye kararlıydılar. Balkan Savaşları'nın

(1912-1913) ardından İTC kendi hayati çıkarlarını korumak için önce yasamayı ve ardından yürütmeyi ele geçirdi. Düşüşteki imparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na soktu ki bu onu kendi yenilgisine götürecektir ve Ermeni Soykırımı'na, İmparatorluğun çöküşüne ve sömürgeciliğin Ortadoğu'ya ilerleyişine giden yolu döşeyecekti.

J: Bu kitap önceki araştırmalarınızla nasıl bağlantılı ya da onlardan nasıl ayrı?

BDM: Kitap, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin sosyoekonomik ve siyasi tarihine yoğunlaşan önceki araştırmalarımın ayrılmış bir parçasıdır. Geçmişte geç Osmanlı İmparatorluğu ve modern Ortadoğu'da Ermeni tarihini anlamak için farklı yönlerini ele alan sayısız makale yazdım: Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyıldaki Ermeni ticaret ağlarından Ermeni Soykırımı sırasında Ermeni ekonomik altyapısının imhasına ve Trabzon ve Kayseri illerindeki Ermenilerin tarihinden İngiliz mandası altındaki Filistin'de Ermenilerin tarihine kadar. Ayrıca, geç Osmanlı dönemindeki cemaatler arası ilişkileri ele alan birkaç makale de yayınladım. Parçalanan Devrim Düşleri'nde, karşılaştırmalı, çok dilli ve kültürler arası bir analiz üzerinden modern Ortadoğu tarihindeki esaslı bir dönüşümü incelemeyi amaçladım. İmparatorluktaki etnik grupların tarihini anlamak için en iyi yolun, ortaklaştıkları ve farklılaştıkları noktaları değerlendiren bir bakışla bunları birbirleriyle karşılaştırmak ve dönemin daha bütünlüklü bir kavrayışını elde etmek olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden kitap aynı zamanda disiplinler arası bir perspektiften Osmanlı Ermenileri, Arapları, Yahudileri ve Türklerinin tarihine de ışık tutuyor.

J: Bu kitabı kimlerin okuyacağını umuyorsunuz ve nasıl bir etki yapmasını istersiniz?

BDM: Kitap umarım farklı disiplinlerden öğrencilerin ve bilim insanlarının dikkatini çeker. Elbette en başta geç Osmanlı İmparatorluğu ve modern Ortadoğu'nun karmaşıklıklarını anlamaya ilgi duyanları hedefliyor. Kitap devrimlerin karmaşıklıklarını karşılaştırmalı, topluluklar arası ve topluluklar içi, kültürler arası bir analiz üzerinden açıklıyor ve farklı disiplinlerdeki araştırmalarda bilim insanları arasında daha fazla diyaloga önayak oluyor. Bu

konuda geçtiğimiz birkaç yılda ortaya çıkarılan kayda değer bilimsel çalışmalara bir katkı niteliğinde. Kitap Osmanlı ve Türk Çalışmaları, Arap Çalışmaları, Ermeni Çalışmaları ve Sefarad ve Yahudi Çalışmaları alanında bilim insanlarının çok büyük ilgisini çekecek. Aynı zamanda tarih, siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji disiplinleri açısından da ilgi çekici.

Kitabın yapmasını umduğum etki, bölgenin tarihini geçtiğimiz on yıllar içinde marjinalleştirilmiş olan hâkim olmayan grupların rolünü ve tarihsel aktörlüğünü tanıyarak anlama gereğini vurgulaması. Çok sayıda dil ve kaynağın kullanıldığı kültürler arası bir analiz üzerinden geç Osmanlı döneminin tarihini Osmanlı siyasal merkezinin (yani Osmanlı Arşivlerinin) değil, hem coğrafi hem de siyasal anlamda periferideki grupların perspektifinden yazmaya çalışıyorum. İmparatorluğun farklı illerini kapsayarak, devrimin bu bölgeleri nasıl etkilediğini ve bu bölgelerin iktidar dinamiklerini nasıl değiştirdiğini daha iyi anlayabiliriz.

J: Başka hangi projeler üzerinde çalışıyorsunuz?

BDM: Şu anda Revolution and Violence: The Adana Massacres of 1909 (Devrim ve Şiddet: 1909 Adana Katliamları) başlıklı bir proje üzerinde çalışıyorum. Yüzyıl dönüşündeki en büyük şiddet eylemlerinden biri olarak değerlendirilen bu katliamlar tarih yazımında bir tartışma konusu olarak kalmayı sürdürüyor. Araştırma katliamları topluluk şiddeti üzerine karşılaştırmalı bir perspektiften ve devrim, şiddet, kamusal alan ve bölgede on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başında gerçekleşen siyasal ve sosyoekonomik dönüşümler bağlamında inceleyen bir kitaba dönüşecek. Aynı zamanda Suleiman Mourad ve Naomi Koltun-Fromm ile birlikte 2017’de basımı planlanan Routledge Handbook on Jerusalem (Kudüs üzerine Routledge El Kitabı) başlıklı bir kitabın editörlüğünü yapıyorum.

J: Bu projenin Arap Ayaklanmalarını anlamaya hizmet edebileceğini düşünüyor musunuz?

BDM: Elbette, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki geçmiş devrimleri anlamak bugünkü

karmaşayı kapsamlı şekilde anlayabilmek için kritik. Yirminci yüzyılın başlangıcında Jön Türk Devrimi'nin ardından bölgeyi saran umutlar yüzyıl sonra Arap Baharı'nın ardından bir kez daha dirildi. Arap dünyasında devrim sonrası toplumlarını şu an şekillendirmekte olan adalet, hukuk, anayasallık, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik üzerine canlı söylemin izleri 1908 Devrimi'ne kadar sürülebilir.

Ancak aynı kelimeleri kullanmalarına rağmen bu iki tarihsel dönemin söylemlerinde bazı önemli farklılıklar var. Otoriter rejimlere karşı devrimci hareketler artık sömürge sonrası ulus devletlerde yer alırken, 1908 Devrimi emperyal bir çerçeve içinde gerçekleşti. Devrim ümitlerini ve mutlakıyetçi rejimlerin devrilmesini kutlayan benzer şenlikler ve coşkulu duygular yaşandı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da. Ancak coşkular yatıştığında, yeni, "demokratik" sayılan siyasal düzenlerin gerçek sınavı başladı. Bu bölgelerden çoğunda devrim umulanı getirmeyi başaramadı. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da devrim sonrası dönem, kanlı iç savaşlarla, istikrarsız hükümetlerle ve otoriter rejimlerin yeniden gelişmesiyle karakterize oldu. Bunların tümü devrimlerin içlerinde iç savaşlar ve soykırımlardan diktatörlük rejimlerinin yeniden yükselmesine kadar beklenmedik senaryolar barındıran karmaşık ve öngörülemez olgular olduğuna ve demokratik bir siyasal sisteme barışçıl geçişin yalnızca özgün durumlarda yaşandığına dair tarihsel kaydı daha da pekiştirdi.

Bu konuda çevirdiğimiz kaynaktan olmayan ek notlar:

M. Şükrü Hanioğlu: "İTC ile millet-i hâkime'den olmayan grupların yeni anayasal düzenden anladıkları şey o kadar farklıydı ki devrim başarısız olmaya baştan yazgılıydı. Bu gruplar Osmanlılığı/Osmanlı vatandaşlığını İTC'den çok başka şekilde anlıyorlardı. Devrimden önce bile İTC ile bu gruplar arasında gelecekteki rejimin ana dayanaklarının ne olacağına ve bunun dayanacağı vatandaşlık konseptine dair bir görüş birliği yoktu. Bu birlikteliğin ulaşabildiği en ileri nokta, Hamidiye rejimini devirmek için taktik ittifaklar kurmak idi. Taktik konusunda aralarındaki ayrılıklara bir örnek olarak, Taşnakların devrimin sadece bir

yıl öncesinde, askere alınmaya karşı bir direniş örgütlemeyi önermesi, ancak İTC'nin bunu, imparatorluğun askeri olarak daha da güçlü olması gereken bir dönemde olduğunu öne sürerek kesin şekilde reddetmesi verilebilir.”

“Devrimden önce millet-i hâkime'den olmayan gruplar imparatorluk merkezi ile sorunsuz olmasa da işbirliği içindeydi, devrimden sonra ise merkezîyetçiliği, toptan bir Osmanlıcılığı ve etnik-dinsel gruplara verilmiş emperyal ayrıcalıkların ilgasını savunan İTC'nin hakim olduğu yeni yönetim ile kafa kafaya bir çarpışmaya doğru gidiyorlardı. Etnik ve dinselden milletler üstü ve sekülere bu toptan kimlik kayması, hızlı merkezileşme baskısıyla birleştiğinde, Türk olmayan etnik-dinsel grupların, İTC'nin nihai hedefinin kendi kimlik ve ayrıcalıklarını bastırmak olduğunu varsaymasına neden oldu. Temel konseptlerin tanımları konusunda aralarındaki derin uçurumlar, devrimin başarısızlığını getirdi.”

“Jön Türk Devrimi İTC'yi egemen siyasal güç merkezi haline getirmekle kalmamıştır, imparatorluğun farklı etnik-dinsel toplulukları arasında güçlü bir organizasyonel kaymaya da işaret eder. Ermeniler içinde kilise kurumu ile Amiralalar sınıfı arasındaki güçlü ittifaktan oluşan eski hâkim koalisyonun yerini Taşnaklar almıştır.”

Roberto Mazza: “Basında, aynı zamanda her topluluğun belirli özellikleri muhafaza etmeye de çaba gösteren evrensel ilkelere dayalı bir Osmanlı kimliği yaratma çabası görülebiliyordu. Ancak yükselen Türk kavramı millet-i hâkime (egemen millet), Türk unsurunun üstünlüğünü iddia ederek devrim düşlerine gölge düşürüyordu. Devrimden sonra, ikilem bir yandan devrime bağlılığını gösterirken, diğer yandan da kendi çıkarlarını korumak arasında sürdü. Öte yandan dini kurumlar ve eğitim konusunda da görüş ayrılıkları vardı. 1909 karşı devrimi (31 Mart Vakası), salt dini fanatizmin bir ifadesi değil, birden fazla aktörün karıştığı, birden fazla şeyi dile getiren ve en nihayetinde devrim düşlerinin ölmesine neden olan karmaşık bir olaydı. İTC, karşı devrimi başarıyla bastırarak belirleyici, üstün bir pozisyon elde etti. Karşı devrimi bastırdıktan sonra İTC etnik grupların anayasal devrimle kazandığı özgürlükleri kısıtladı, imparatorluğun muhafaza edilmesini anayasanın değerleri

üzerine daha açık yerleştirebildi.”

Kaynak: Dunyadanceviri.wordpress.com